

Ioan-Aurel Pop

Transilvania, starea noastră de veghe

**Cuvânt înainte de
Mircea Muthu**

© Ioan-Aurel Pop

Editura ȘCOALA ARDELEANĂ
Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48
Redacția: tel 0364-117.252; 0728.084.801
e-mail: office@scoalaardeleanacluj.ro, redactie@scoalaardeleanacluj.ro
Difuzare: tel/fax 0364-117.246; 0728.084.803
e-mail: difuzare@scoalaardeleanacluj.ro, esadifuzare@gmail.com
www.scoalaardeleanacluj.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

POP, IOAN-AUREL

Transilvania, starea noastră de veghe / Ioan-Aurel Pop. -
Cluj-Napoca : Editura Școala Ardeleană, 2016
ISBN 978-606-8770-92-5

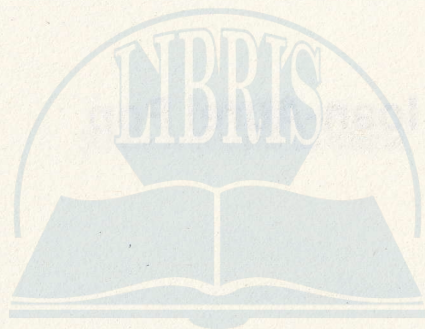
94(498.4):929
821.135.1-92

Desen coperta I: Atanase Demian

Editor: Vasile George Dâncu
Copertă și tehnoredactare: Ioachim Gherman

Cluj-Napoca, 2016

Ioan-Aurel Pop este istoric român, profesor universitar și membru al Academiei Române. Director al Centrului de Studii Transilvane al Academiei Române, a condus și Institutul Cultural Român din New York (S.U.A.), precum și Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică din Veneția (Italia). Din martie 2012, este Rectorul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Din 2015, este președintele Comitetului Național al Istoricilor din România și reprezentantul României în Comitetul Internațional de Științe Istorice. Membru în diverse academii și organizații științifice naționale și internaționale, *visiting professor* al unor universități din S.U.A., Franța și Italia, acad. prof. dr. Ioan-Aurel Pop este, de asemenea, autor a peste cincizeci (50) de cărți, tratate și manuale, și a peste trei sute (300) de studii și articole, publicate la edituri de prestigiu și în periodice din peste 20 de țări din Europa, America și Asia. Temele predilecte de cercetare fac parte din domeniul istoriei medievale și moderne timpurii: instituții ale Transilvaniei, relații între Țările Române, națiunea medievală, raporturi româno-maghiare, paleografia latină și limba latină ca limbă a izvoarelor.

Cuprins

Cuvânt înainte de Mircea Muthu	7
Argument pentru Transilvania sufletului meu	11
Ce este Transilvania	17
Școala Ardeleană și națiunea română din Transilvania în Secolul Luminilor	34
Dimitrie Cantemir și Transilvania. Câteva considerații	43
Românii și România în Europa: între Occidentul latin și Orientul bizantin	59
Marea Unire și Sărbătoarea Națională	85
„Maramureșul... intrând pe furiș la moldoveni”. Reflecții pe marginea unei idei de unire românească din secolul al XVI-lea	97
Contribuția transilvănenilor la fondarea Academiei Române	117
Istorici transilvăneni la <i>Accademia di Romania</i> din Roma în perioada interbelică. Câteva evocări	123
Câte ceva despre români și maghiari în trecut	143

Influența modelelor germane și germanofone asupra românilor. Câteva considerații	151
Miturile naționale și educația românilor prin istorie.....	160
Poezia lui Eminescu și Evul Mediu românesc.....	173
Eminescu și străinii. O reconsiderare	196
Să ne amintim de marii istorici: Hadrian Daicoviciu (1932-1984).....	207
Pompiliu Teodor. O evocare prin vorbe și fapte antologice.....	216
Ștefan Pascu. O evocare.....	227
Despre educația prin limbă și istorie	237
Povestea unui manual unic de educație europeană.....	250
Atentatul împotriva educației naționale și consecințele acestuia.....	265
Vocația occidentală a românilor.....	283

Cuvânt înainte

Dacă documentul, numele și evenimentul de odinioară intră în desenul din covor al istoriei naționale și universale, urzeala acestuia este descoperită și restituită de către istoricul de vocație care compară, interpretează și coroborează momentele extrase din memoria colectivă sau individuală. **Ioan-Aurel Pop** – coordonator și autor la sinteza *Istoria Transilvaniei* – este o personalitate eminentă, iar culegerea *Transilvania, starea noastră de veghe* o atestă în tandem, de pildă, cu volumul într-un fel testamentar al lui Mircea Zăciu (*Ca o scenă imensă, Transilvania...*, 1996). În paginile de față, structurate într-un puzzle *sui-generis*, comentariul simpatetic, aluvionat de inflexiunile oralității specifice discursului academic, nu uită să avertizeze că „istoria practică fără reguli, istoria-eseu, istoria-manifest politic, istoria-scenariu de film, istoria-artă etc. își au toate rolul lor, dar nu mai sunt istoriografie”. Pledoaria este pentru echilibru, istoricul fiind de altfel „absolut convins de relativitatea cunoașterii trecutului, de imposibilitatea aflării adevărului absolut”, dar fără să-și reprime, pe de altă parte, taxarea argumentat polemică (vizavi de iredenta maghiară de ieri și de astăzi) și nici aplecarea spre formularea sintetică, adesea memorabilă: „Învățații secolelor trecute, de la Coresi (afirmat la Brașov) și mitropolitul Simion Ștefan (la Alba Iulia) până la Inochentie Micu (la Blaj) și la Școala Ardeleană,

până la generația de la 1848, lucraseră ca să trezească conștiințele”. De asemenea, racordarea firească a Școlii Ardelene la Secolul Luminilor prin plasarea, de exemplu, a lui Inochentiu Micu Klein în poziția de „prolog al teoriilor lui Jean-Jacques Rousseau”, înrudirea de idei a lui Dimitrie Cantemir (care „acreditează o unitate românească, inclusiv una politică, generică și perpetuă”) cu Leibniz la Academia berlineză sau funcționalitatea modelelor germane (în competiție cu cele franceze) în spațiul transilvan amplifică amintitele „desene din covor”. Pe de altă parte, istoricul aduce în prim plan „urzeala”, respectiv *continuitatea identitară* a românilor transilvăneni. Au rezistat, în acest spațiu, continuități biografice, precum „spița neamului”, de aproximativ două mii de persoane, a unui ilustru cărturar – Sextil Pușcariu – care a inventariat peste zece generații din care cinci generații au fost preoți și alte cinci filologi. Un model de continuitate instituțională a fost *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra)* înființată în 1861, menționată în lucrare, la fel ca tribunismul început de Ioan Slavici cu revista *Tribuna* în Sibiu cu funcție polarizatoare și în alte perioade de sincopă istorică românească. Or, aceste nuclee se adaugă celor circumscrise de către **Ioan-Aurel Pop** în medievalitatea timpurie, trecând prin Școala Ardeleană până astăzi. Astfel, discursul academic „pe marginea unei idei de unire românească din secolul al XVI-lea” (în „*Maramureșul... intrând pe furie la moldoveni*”) intră în același sîaj general. Subsumabile unui singur ax, toate acestea certifică sintagma din titlu („starea noastră de veghe”), la fel ca evocările întotdeauna necesare și emoționante. Rememorările punctuale, aplicate, privind *Contribuția transilvănenilor la fondarea Academiei*

Române sau prezentificarea portretistică a numeroșilor istorici transilvăneni la **Accademia di Romania** din Roma în perioada interbelică nu sunt simple adăugări la reflexiile propriu-zis istorice, după cum triada marilor dascăli contemporani – **Hadrian Daicoviciu, Pompiliu Teodor și Ștefan Pascu** – schimbă condeii istoricului cu acela al biografului înzestrat cu sensibilitatea literatului, diseminată de altfel în toate textele despre care opinez că subscriu la concluzia formulată în 2000 de un alt istoric cu origini transilvănene, Emil Turdeanu: „Dimensiunea transilvană se dobândește, se recapătă, se redescoperă în sângele tradiției. Ardelenismul este o formă cotidiană de existență. Transilvanii sunt esența românismului. Ardelenii, doar coabitatori într-un spațiu geografic în care, întâmplător, s-au născut”. Prezentificând mărturiile scrise, unele notate stângaci pe margini de hrisoave „ca să să știe”, cum menționa un diac necunoscut din Ardeal, **Ioan-Aurel Pop** restituie la modul științific, dar și afectiv, o *forma mentis* autohtonă, continuând astfel linia de referință a istoricilor și universitarilor transilvăneni.

Mircea Muthu

Argument pentru Transilvania sufletului meu...

T*ransilvania* este un cuvânt simfonic, deoarece sunetele sale par să rostească în același timp, în perfectă armonie, o melodie plăcută auzului. Izul arhaic și misterios al termenului se revarsă și asupra locurilor denumite astfel, înnobilându-le cu atributul eternității. Prozaic spus, Transilvania este o provincie istorică, regiune a României, parte integrantă a României și efigie a identității românești. Dar, sub aspect oficial cel puțin, nu a fost întotdeauna așa, iar ceea ce a fost trebuie să fie cunoscut. Referirile la Transilvania s-au adunat în timp, multe, deopotrivă literare, științifice și istorice, scrise cu sufletul și cu mintea, chiar dacă autorii nu au avut întotdeauna cele mai generoase și altruiste intenții.

De la începuturile istoriei, Transilvania a fost „un loc de ispititor belșug și de trecere a oștilor”, cum ar fi zis Nicolae Iorga. S-au perindat pe-aici multe neamuri, între care mai cunoscute și mai statornice sunt dacii, romanii (latinofonii), daco-romanii, slavii, românii, ungurii, secuii, sașii. S-au succedat și multe stăpâniri, regimuri politice, dominații, dintre care nu lipsesc a Imperiului Roman, a imperiilor stepei, a voievozilor Gelou și Gylas, a Regatului Ungariei, a Imperiului Otoman, a Imperiului Habsburgic. Din 1918, Transilvania aparține României nu pentru că ar fi fost cucerită de Regatul României de-atunci, nici datorită

drepturilor istorice ale României, nici ca urmare a deciziei marilor puteri, nici ca rezultat al nobleței românilor care s-ar trage din romani – civilizatorii lumii de odinioară etc. Transilvania aparține României dintr-un motiv simplu, acceptat destul de recent în dreptul internațional: românii reprezentau și reprezintă majoritatea absolută a locuitorilor acestei țări, iar voința românilor la 1918 a fost unirea provinciei cu România. Această voință a majorității coincidea și coincide cu dreptul popoarelor la autodeterminare, drept recunoscut în ianuarie 1918 de Congresul SUA, la propunerea președintelui Woodrow Wilson. Acest principiu fundamental a fost apoi recunoscut de toate puterile învingătoare în Primul Război Mondial. Prin urmare, românii s-au încadrat în 1918 în ordinea mondială de drept de atunci, ceea ce a determinat Conferința de Pace de la Paris, din 1919-1920, să nu facă altceva decât să valideze hotărârea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, ca și deciziile similare, luate anterior (în același an 1918) la Chișinău și Cernăuți. Deși lucrurile nu au fost atât de simple cum sunt rezumate aici, apartenența Transilvaniei la România se bazează nu pe o conjunctură trecătoare, ci pe realități măsurabile și incontestabile. O dovadă în plus în acest sens este faptul că și după Al Doilea Război Mondial – timp în care aproape jumătate din marea provincie istorică fusese dată de Germania și Italia Ungariei –, pornind de la aceleași realități etno-demografice, granița de vest a rămas neschimbată, pe vechile aliniamente, stabilite (cu greu) în anii 1919-1920.

Prin urmare, Transilvania este parte integrantă a României, iar acesta este un dat care nu mai suportă discuții. Firește, etniile principale ale Transilvaniei – românii, maghiarii și germanii (sașii și șvabii) –

continuă să scrie despre trecutul „Țării de dincolo de pădure”, cu sensibilități proprii, istorii paralele. Prin acestea, românii își deplâng soarta lor multiseculară de iobagi, de supuși ai domnilor de pământ unguri, germanii (cei mai mulți mutați acum în patria originară a neamului lor) evocă nostalgic vremurile burgurilor lor înfloritoare de pe *Fundus Regius*, iar maghiarii (cu secuii alăturați ferm lor din secolul al XIX-lea) visează la statutul lor de stăpâni, nu doar din timpul de aur al Sfintei Coroane, ci din secolele mai recente, când au deținut mereu puterea locală, și speră (unii) la întoarcerea „gloriei apuse”.

Rândurile de mai jos sunt produsul meditației unui istoric român, cu toate cele implicate în aceasta. De aceea, ele exprimă, pe cât posibil, fapte obiective, dar cuprind și sentimente, impresii, atitudini, credințe, visuri. Studiez trecutul Transilvaniei de vreo patru decenii și nu mă pot sătura de savoarea acestei lumi revolute, dar prezente în toate fibrele ființei noastre de acum. Văd aievea latinitatea adusă de acvilele legiunilor romane; conversez cu daco-romanii în latina vulgară a începuturilor; asist la răspândirea cuvântului Domnului, făcută de primii misionari; îl urmăresc pe „ducele Gelou” apărându-și cu prețul vieții, undeva la confluența Căpușului cu Someșul Mic, „sărăcia și nevoile și neamul” (Mihai Eminescu), „sărăcie” formată din „sare și materii sărate”, dar și din aur, din mult aur, aflat până și în nisipul râurilor; îi văd pe primii comiți trimiși de regele ungar în vechile centre fortificate din Bihor, Sătmar, Sălaj, Dăbâca etc.; trăiesc (re)organizarea voievodatului în cadrele statului arpadian; înțeleg mândria Angevinilor, luptători pentru gloria crucii latine „contra păgânilor, ereticilor și schismaticilor”; asist la decăderea elitei românești,

obligate fie să-și piardă identitatea, fie să se replieze la adăpostul satelor și să ducă, în mândria sa umilă, viața modestă a țăranilor și câte altele! Toate acestea sunt tablouri de viață, așa cum a putut avea viața de demult să fie.

Pe lângă toate aceste imagini rezultate din fapte cercetate, mai scapără în mintea mea și frânturi de poveste, de eres, de cântec și de descântec, de strigătură și de blestem, de rugăciune pocăită și de bocet, de invocare, de doină și de dor. Văd fata gata de măritiș, pețită cu alai, „icoană-ntr-un altar s-o pui la închinat” (George Coșbuc), nunțile cu chemători, tineri vânjoși, mergând la coasă ori la secere, ape bogate și dătătoare de viață, săpând văi adânci printre dealuri și munți. Și înțeleg tot mai bine, pe măsura trecerii anilor, de ce plânge „Oltul nost, bătrânul”, de ce este „atâta jale-n case”, de ce „la noi e mai aprins pe cer bătrânul soare” (Octavian Goga). O văd aievea pe mama, așezând încet „merindea-n glugă” și îndemnându-mă să zic Tatăl nostru seara și „să mă port la-nvățătură”. Rechem cu drag „icoana firavei bunici, din frageda-mi pruncie”, care „torcea fus după fus”, înveșmântată „în portu-i de la țară” (Ștefan Octavian Iosif). Este, fără îndoială, aceasta o lume românească autentică și inimitabilă, o lume care a păstrat intactă identitatea românească, zidită pe sigiliul Romei, o lume conservată în urma permanentei stări a noastre de veghe...

Apoi văd în Transilvania lumea toată și, mai ales, Europa *in nuce*. Transilvania este parte integrantă a României, dar ea este, înainte de toate, patria tuturor locuitorilor săi. Iar locuitorii săi sunt romanici, germanici, slavi, fino-ugrici, romi etc., adică reprezintă toate marile grupuri de popoare europene. Ei sunt creștini ortodocși, catolici, protestanți, neoprotestanți,

adică figurează la scară redusă toată varietatea creștină a vechiului continent. Aici, în Transilvania, se întrepătrund civilizația răsăriteană romano-bizantină și bizantino-slavă cu civilizația occidentală latină și protestantă, aici interferă armonios spiritul contemplativ al veșniciei născute la sat (Lucian Blaga) cu spiritul concurențial-individualist al lumii urbane apusene. Aici este unicul loc din lume unde cupolele bisericilor bizantine se întâlnesc cu turnurile gotice care străpung cerul, cu rotunjimile stilului romanic, cu gracilele ornamente ale stilului Renașterii, cu bogăția grea a Barocului, cu simbolurile sinagogilor etc., toate plasate pe distanțe de câteva zeci ori sute de metri una de alta. Numai aici, satele pierdute și risipite în munți, dăruite cu zvelte biserici de lemn, se îngemănează cu alte sate, adunate și închise în sine, cu biserici de piatră fortificate, cu orașe precum burgurile occidentale, unde colinele arcuite domol se topecs în „câmpii arse și vărute, ca la porțile Romei” (Nicolae Bălcescu). Este în această generoasă Transilvanie loc pentru sporirea varietății și a diversității, dar cu o condiție: garantarea perpetuării personalității regiunii, a zestrei sale istorice, a valorilor tradiționale care au consacrat-o și care i-au creat specificul.

În fine, Transilvania este pentru mine nu numai toate cele de mai sus, ci și singurul loc de pe pământ unde pot auzi – când știu să ascult – „cum bat în geamuri razele de lună” (Lucian Blaga). Iar acesta este un privilegiu rar, de care nu încetez să mă bucur și să mă minunez. Prin urmare, acest loc de poveste, acest „picior de plai, pe-o gură de rai” merită elogiile eterne, pe care noi, muritorii, nu suntem capabili să i le aducem decât trunchiat și modest, cu sărace cuvinte. Avem însă elogiul cel deplin în suflete și în inimi și îl purtăm în noi și în

următorii care se zămislesc din noi, ca pe cea mai prețuită comoară. Transilvania este starea noastră cotidiană de veghe. Despre această Transilvanie mirifică și reală în același timp încerc să scriu și nu reușesc, nu mi ajung cuvintele, pentru că mă copleșesc mereu farmecele ei.

Vă propun totuși, prin această carte, să ne gândim împreună la Transilvania, cu mintea și cu spiritul, sporind și preamărind „a lumii taină”, acum când se apropie centenarul celui mai important gest al națiunii române din întreaga sa istorie.

Cluj-Napoca, în ziua Sfințelor Paști
a anului de la Nașterea Domnului 2016

Autorul

Ce este Transilvania

Numele de Transilvania, exotic și fascinant în același timp, nu le spune multora nimic. El este asociat de unii cu Pennsylvania (USA), iar de alții, cu Dracula, sângerosul vampir care ar fi terorizat lumea, în acord cu imaginația viforoasă a scriitorului irlandez Bram Stoker și a urmașilor săi. În alte dăți, Transilvania apare în mintea oamenilor ca un tărâm de poveste, în care mediul natural este bine conservat și pentru care manifestă un interes special prințul Charles, moștenitorul tronului Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, cel care protejează zona, care a achiziționat câteva proprietăți aici, poposind adesea pe dealurile molcome, despărțite de văi.

Mai puțini știu că regiunea a fost în antichitate provincie a Imperiului Roman, în Evul Mediu voievodat al Regatului Ungariei, apoi principat autonom sau provincie habsburgică, înainte de a deveni, la 1918-1920, parte integrantă a Regatului României. În anumite cercuri politice, se știe vag că Transilvania a fost mult timp obiect de dispută între Ungaria și România, că minoritățile maghiară și germană au suferit mult sub comunism (1945-1989), mai ales în ultimii ani ai regimului Ceaușescu. Firește, se mai aud și astăzi anumite voci iredentiste ungare, dar justificările lor rămân învăluite în incertitudini și nostalgii, iar finalitatea lor, destul de neclară.